

РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, професора
Івана Васильовича КРАСНИЦЬКОГО
на дисертацію
ТЕРЕХ Уляни Віталіївни
«Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення
злочинного впливу в Україні»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Організована злочинність є невід'ємним «атрибутом» сучасного суспільства та будь-якої держави. Очевидно, що її рівень залежить від низки факторів: історичних традицій, сприйняття у суспільстві, системності протидії з боку держави тощо. Але однією з найбільш найнебезпечніших її загроз є намагання кримінального світу створити «паралельну» з офіційною системою цінностей, правил та створити свою систему управління, що складає надзвичайно велику загрозу для правопорядку, стабільності державного управління та безпеки суспільства загалом.

У спадок від СРСР Україні (та іншим державам, які входили до його складу як республіки), дісталася особлива кримінальна субкультура. Сформована у системі ГУЛАГу (Головне управління таборів) вона була і залишається самостійною «державою в державі» зі своїми жорсткими законами та ієрархічною системою управління. Її основою і найбільшою загрозою є професійні злочинці – «зłodії (вори) в законі». Це не просто професійні злочинці, а освячені «кодексом честі» злочинного світу носії та захисники злочинної ідеології, найвищі представники «альтернативної влади». Їхня функція полягає, у тому числі, у вирішенні конфліктів, розподілі ресурсів, «нагляді» за поведінкою інших учасників злочинного світу тощо. І, що найбільш загрозливо, вони є хранителями так званого «общака» — спільного фінансового підґрунтя функціонування злочинного світу.

Отже, існування «зłodіїв у законі», призначення ними так званих «смотрящих», розподіл «тіньової» влади та контроль над фінансовими потоками – все це створює «паралельну реальність», яка функціонує за законами кримінального світу, а не держави.

Очевидно, що одним з дієвих інструментів у протидії такому явищу є кримінальний закон. Саме тому, у червні 2020 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (№ 671-IX від 4 червня 2020 року). Цим законом Кримінальний кодекс України

(далі - КК України) було доповнено статтею 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу».

Слід погодитися з дисертанткою, що поняття злочинного впливу хоч і запропоновано законодавцем примітці до ст. 255 КК України, проте все ж є новим для праворозуміння та правозастосування. Ситуація ускладнена і тим, що нормативне поняття злочинного впливу розкривається через інші оціночні поняття, які неконкретизовані і тому можуть нести загрозу неоднакового розуміння і, як наслідок, різного правозастосування, що є неприпустимим.

Як свідчить правозастосовна практика, ця норма залишається складною для застосування, що зумовлює потребу в її глибокому теоретичному осмисленні та аналізі реальної ефективності.

Окрім цього, у сучасних умовах, коли Україна перебуває у стані збройного конфлікту та внутрішніх трансформацій, загроза активізації злочинних структур, які можуть скористатися слабкістю держави для встановлення власного «порядку», є особливо небезпечною. Тому, вивчення питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за злочинний вплив, має не лише теоретичне, а й надзвичайно важливе практичне значення.

Отже, актуальність дослідження обумовлена не лише новизною правового регулювання, але й важливістю захисту основ державності та сучасного демократичного суспільного устрою від проникнення кримінального елементу у всі сфери життя, створення «паралельної» системи цінностей та управління суспільними процесами.

Тема дослідження узгоджується з положеннями п. п. 8, 16 розділу 1 Цілей сталого розвитку, визначених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», яка була схвалена Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Крім того, робота відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2021–2025 роки, затвердженим постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 23 червня 2021 року № 12-21, а саме п. п. 3, 4, 8, 37 розділу 1.15 «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні».

Дослідження відповідає тематиці наукових робіт Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема темам «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на 2021–2024 роки (номер державної реєстрації № 0121U113930) та 2024–2027 роки (номер державної реєстрації № 0124U005075).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з роботою Терех У. В. «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» дає підстави зробити висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, можна вважати обґрунтованими. Підставою для цього є:

- загалом вдале визначення завдань дослідження: результати виконання усіх таких завдань знайшли відображення у висновках до роботи;
- комплексність проведеного аналізу: проаналізовано ступінь наукової розробки досліджуваних проблем, міжнародні підходи до регламентації

кримінальної відповідальності за відповідні діяння, досвід регулювання цього питання в історичній ретроспективі, надано розгорнутий аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого статтею 255-1 КК України, акцентовано на практичних аспектах застосування заходів кримінально-правового характеру за встановлення або поширення злочинного впливу тощо;

- логіка викладу матеріалу: питання, які досліджуються у роботі, аналізуються послідовно, проміжні висновки є обґрунтованими;

- використання широкого спектру методів пізнання. Ознайомлення з роботою дозволяє стверджувати, що зазначені авторкою методи дійсно використовувались у роботі комплексно та у взаємозв'язку;

- опрацювання значної кількості джерел. Авторка використала понад 200 джерел, внесених до списку, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження.

Структура дисертації відповідає тим завданням, які поставила перед собою авторка.

Дисертація складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів (6 підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із яких основний текст займає 191 сторінка.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу містить 4 підрозділи. У підрозділі 1.1. проаналізовано стан наукової розробки питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу (досліджено питання розмежування його ознак із об'єктивними характеристиками співучасників злочину; відмінності між поняттями злочинного впливу та підвищеного злочинного впливу; невизначеність терміна «злочинна діяльність», що виступає об'єктом злочинного впливу; можливість використання у проєкті нового КК України терміна «злочинний лідер» як аналога «суб'єкта підвищеного злочинного впливу»; акцентовано на необхідності універсального визначення злочинного впливу, включаючи пропаганду злочинного способу життя чи ідеології, що легітимізує злочинність як соціально прийнятне явище тощо). Підрозділ 1.2. містить дослідження змісту та обсягу злочинного впливу як кримінально-правового поняття (доводиться необхідність універсального визначення злочинного впливу, включаючи пропаганду злочинного способу життя чи ідеології, що легітимізує злочинність як соціально прийнятне явище). У підрозділі 1.3 аналізуються питання відповідальності за злочинний вплив у пам'ятках українського кримінального права (з'ясовано, що чіткої кримінально-правової регламентації таких дій не було; норми про кримінально-правову охорону громадської безпеки в частині недопущення встановлення або поширення злочинного впливу мали абстрактний характер та ознаки тоталітаризму, що сприяло застосуванню різного виду репресій). Підрозділ 1.4 зацентрований на аналізі зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу (з'ясовано, що у різних країнах вибудовано різну систему підходів та кримінально-правових

норм, які спрямовані на охорону громадської безпеки в частині недопущення поширення злочинного впливу; звернено увагу на положення, які є вартими запозичення, а саме, що покарання у деяких державах є набагато суворішими, ніж за окремі предикатні злочини, що допомагає прокурорам застосовувати укладення угод, метою яких є засудження винного за менш серйозні кримінальні правопорушення в обмін на співробітництво і свідчення проти керівників злочинних організацій, активне застосування конфіскації майна як виду покарання для зупинення «розростання» кримінальної власності тощо).

Розділ 2 дисертації має назву «Кримінально-правова характеристика складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу» та містить два підрозділи, присвячені аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину про встановлення або поширення злочинного впливу. Увага авторки зацентована на усіх елементах складу відповідного кримінального правопорушення та проведено детальний аналіз їх ознак. У процесі дослідження розглядаються питання кваліфікації діянь, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 255-1 КК України, розмежування таких діянь, правозастосовна практика щодо вирішення справ відповідної категорії тощо.

У розділі 3 дисертації «Межі кримінально-правового реагування за встановлення або поширення злочинного впливу» досліджено питання застосування заходів кримінально-правового характеру за встановлення або поширення злочинного впливу; ступінь тяжкості проявів злочинного впливу; здійснено оцінку домірності караності таких діянь; розглянуто співвідношення покарання за такий злочин та інших релевантних кримінальних правопорушень тощо.

Зміст розділів та підрозділів відповідає їхнім назвам.

За результатами дисертації сформульовано відповідні висновки, які демонструють виконання завдань дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, одержані Терех У. В. в процесі підготовки дисертації «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» є такими, що містять наукову новизну.

З-поміж наукових позицій, які виносяться на захист, варто виокремити авторські позиції: про порушення принципу правової визначеності в частині законодавчого визначення поняття злочинного впливу у примітці 1 до ст. 255 КК України через використання вказівок на «будь-які дії» та «інший вплив», «інші особисті якості чи можливості»; пропозицію щодо нового визначення поняття злочинного впливу та доповнення примітки поняттям «особа, яка здійснює злочинний вплив», заміни поняття «вор в законі» на «злочинний лідер» тощо; пропозиція про доповнення ст. 255-1 КК України частиною 4, а саме положенням про звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті (якщо особа до повідомлення їй про підозру добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла

запобіганню або припиненню встановлення чи поширення злочинного впливу, або надала інформацію, що дозволила встановити особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «злочинного лідера»); виокремлення системних зв'язків норми, закріпленої в ст. 255-1 КК України, із нормами, які передбачають окремі способи використання або поширення злочинного впливу, зокрема у формі створення чи участі в різних видах злочинних організацій, таких як банда (ст. 257 КК України), терористична організація (ст. 258-3 КК України), воєнізоване формування (ст. 260 КК України), а також норми про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) у частині розподілу (розпорядження) коштів, майна чи інших активів, якщо вони були отримані злочинним шляхом і спрямовані на подальше забезпечення злочинної діяльності тощо.

Містять елементи новизни положення, викладені дисертанткою у рубриках «удосконалено» та «набуло подальшого розвитку». Констатуючи, що відповідні проблеми в роботі дійсно розглядалися і дисертантка висловлювала стосовно них свою позицію у тексті роботи, у вступі ці положення тяжіють до анотацій, а тому під час захисту слід деталізувати у чому саме їх новизна та пояснити свій вклад у їх розвиток.

Визнаючи наявність новизни отриманих дисертанткою положень, необхідно також зазначити, що їх зміст та виклад, як і будь-яких нових наукових положень, не може бути сприйнято безапеляційно. Вочевидь, що вони можуть бути предметом подальшої дискусії, можуть розвиватися і вдосконалюватися.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Вимоги дотримано, основні наукові результати дисертації відображено у шести публікаціях, а саме: у 4-х наукових статтях у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук (категорії Б) та 2-х тезах доповідей на науково-практичних заходах, а саме: X Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 23 червня 2022 року) та Всеукраїнській науковій конференції «Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни» (м. Львів, 22 листопада 2024 року).

Публікації дисертантки є одноосібними. Ознайомлення з роботою та працями дисертантки дозволяє констатувати, що у розділах дисертації викладено зміст власних досліджень здобувачки наукового ступеня, водночас не всі наукові праці здобувачки наведені в анотації внесено до переліку використаних джерел та додатку до роботи.

Часові межі наукових публікацій: 2022–2024 роки.

Мова та стиль дисертації. Відповідність спеціальності. Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації загалом відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також визначається послідовністю, системністю, обґрунтованістю.

Зміст та результати роботи повною мірою відповідають спеціальності 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Слід погодитися з дисертанткою та підтвердити, що викладені в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- правотворчості для вдосконалення кримінального законодавства України, усунення недоліків та внесення змін до статей, що регламентують кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу;
- правозастосовній діяльності під час кваліфікації проявів злочинного впливу, а також для їх відмежування від суміжних складів злочинів;
- навчальному процесі у викладанні дисциплін зі Загальної й Особливої частин кримінального права України, а також у рамках відповідних спецкурсів;
- науково-дослідній діяльності як основа для подальшої розробки теоретичних і практичних питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення.

Попри загальну позитивну оцінку рецензованої роботи Терех У. В. «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні», необхідно вказати, що вона, як і всі інші наукові роботи, не позбавлена певних дискусійних моментів, містить підстави для висловлення застережень і зауважень, окремі позиції вимагають уточнення, є спірними чи потребують додаткових аргументів під час захисту. Найістотнішими з них є такі:

1. На с. 46 дисертації авторка обґрунтовано зазначає, що «Злочинний вплив має спільні риси з інститутом співучасті у вчиненні кримінального правопорушення. Об'єктивні ознаки злочинного впливу (сприяння, спонукання, координація або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або розподіл коштів, майна чи інших активів, спрямованих на забезпечення такої діяльності) співвідносяться з об'єктивними ознаками співучасників кримінального правопорушення, визначеними у ст. 27 КК України». Проте, уточнює здобувачка, між цими поняттями існують суттєві відмінності. Співучасники безпосередньо беруть участь у конкретному кримінальному правопорушенні, тоді як особа, яка здійснює злочинний вплив, вчиняє аналогічні дії щодо всієї злочинної діяльності загалом.

Попри це, у висновках до роботи дисертантка стверджує, що злочинний вплив, який полягає у «сприянні вчиненню одного умисного злочину можна трактувати як співучасть (пособництво). Однак, якщо таке сприяння або інші дії, які входять до визначення злочинного впливу, здійснюються стосовно кількох умисних злочинів, то співучасть трансформується в злочинний вплив. Таким чином, злочинний вплив є свого роду множинною співучастю в злочинах, що дає змогу більш комплексно оцінювати роль особи у злочинній діяльності».

Такий підхід потребує уточнення та деталізації під час захисту та передбачає відповідь на такі питання: чи не варто вважати, що злочинний вплив – це координація «злочинної діяльності» у певній сфері чи на певній території загалом («без прив'язки до конкретного кримінального правопорушення», а саме: що і кому із учасників злочинного світу можна робити, а що ні; хто є недоторканим; яку частину доходів від злочинної діяльності слід віддати і

кому; розподіл сфер та територій між злочинними групами тощо), а співучасть – це власне участь у конкретному кримінальному правопорушенні? Чи можуть утворювати «злочинний вплив» та «співучасть» множинність кримінальних правопорушень? Якщо так, то у яких формах (видах)?

2. На с. 143-144 дисертації здобувачка зазначає, що «уточнене визначення злочинного впливу може виглядати так: це будь-які дії особи, яка завдяки своєму авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або іншим чином впливає на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності, а також пропагує злочинний спосіб життя». Проте у висновках до роботи «підсумкового» поняття злочинного впливу не пропонує. Натомість на с. 203 дисертації авторка стверджує, що нею у роботі «запропоновано чітке розмежування термінів «злочинний вплив» і «підвищений злочинний вплив», які повинні бути основою для подальших змін у кримінальному законодавстві. Це дозволить уникнути надто широкого значення поняття «вплив» та визначити його більш конкретно, включаючи такі важливі параметри, як мета впливу, потерпілі особи, методи впливу, час, місце й інші деталі, що роблять визначення цих злочинів більш точними». Попри те, що відповідне питання дійсно у роботі розглядалося, хотілося б почути узагальнене (підсумкове) бачення, а ще краще позицію, у якій редакції ці поняття могли б бути закріплені у КК України?

3. На с. 111 роботи авторка дуже влучно зазначає, що «встановлення злочинного впливу у суспільстві є втручанням у соціальні процеси, що сприяє поширенню злочинної ідеології та розширенню кримінального впливу на інші верстви населення. Такі процеси передбачають, що особи, які мають владу або авторитет, можуть формувати мотивацію інших людей до вчинення злочинів, а також спотворювати їхні уявлення про правопорядок, державу та правомірну поведінку». Дійсно, як видається, основною небезпекою злочинного впливу є створення та поширення, на противагу державно-легітимній, «паралельної» системи цінностей та управління суспільними процесами. Це породжує питання про ставлення авторки до можливості та доцільності закріплення «поширення злочинної ідеології» як самостійного складу кримінального правопорушення чи як чітко конкретизованої форми злочинного впливу.

4. З огляду на ґрунтовний і всебічний аналіз проблем недосконалості конструкції ст. 255-1 України, а також формулювання обґрунтованих пропозицій щодо способів їх усунення законодавцем, авторці варто було запропонувати авторське бачення нової редакції ст. 255-1 КК України загалом, а не лише текст приміток до статті 255 КК України.

5. При оформленні дисертації авторкою допущено певні хиби формального та технічного характеру, які, попри те, не впливають на зміст та якість дисертації.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вищенаведені зауваження (дискусійні моменти) не заперечують загальної позитивної оцінки роботи, мають в основному рекомендаційний характер, можуть слугувати предметом додаткових

пояснень з боку дисертантки та наукової дискусії під час захисту представленої дисертаційної роботи.

Загальна оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому. Дисертаційна робота Терех У. В. «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що наділене актуальністю, містить науково обґрунтовані результати, які спрямовані на розв'язання наукових завдань, що мають істотне значення і для кримінально-правової науки України, і для правозастосування.

Тема роботи, об'єкт та предмет дослідження, її зміст, а також положення та висновки відповідають спеціальності 081 - Право.

Порушень академічної доброчесності у роботі не виявлено.

Загальний висновок.

Дисертація Терех У. В. «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка – ТЕРЕХ Уляна Віталіївна за результатами успішного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Рецензент:

**директор навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор**

І.В. КРАСНИЦЬКИЙ

14 квітня 2025 р.